

*Хавронюк О. О.,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

ВИЗНАННЯ ПРАВА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА БАЗИ ДАНИХ

Анотація. У статті досліджується визнання права як цивільно-правовий спосіб захисту прав і законних інтересів осіб із приводу баз даних. Вивчається правова природа та значення визнання права як автономного й первинного захисного механізму. З'ясовуються підстави застосування визнання права, обставини, що підлягають доведенню, і кореспондуючі їм засоби доказування. Пропонується комплексне розуміння визнання права як способу захисту прав на бази даних.

Ключові слова: база даних, визнання права, спосіб захисту, авторське право, порушення прав на бази даних, компіляція.

Постановка проблеми. Перебуваючи на порозі євроінтеграції, сучасне українське суспільство, а разом із ним держава потребують формування надійного підґрунтя для імплементації кращих надбань європейського законодавства та гармонізації української правової системи із положеннями права держав-членів Європейського Союзу. Одним із ключових аспектів указанного процесу вбачається необхідність досягнення системного розуміння права інтелектуальної власності – базису світового інформатизованого соціуму. Вивчення сутності відносин захисту прав на бази даних і пов'язаних із ними інтересів, усунення прогалин у законодавстві України щодо механізмів захисту прав на бази даних шляхом як удосконалення національного законодавства через наукове переосмислення його положень, так і запозичення зарубіжного досвіду є важливою передумовою підвищення загального рівня правової системи нашої держави, особливо з огляду на ті з об'єктів прав інтелектуальної власності, що відображають сучасний розвиток науки й техніки, зокрема й бази даних.

Дослідження аспектів захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням баз даних, здійснювали у своїх роботах І.М. Маліновська, О.А. Підпригора, Ю.М. Капіца, В.С. Дроб'язко, Г.О. Андрощук, С.І. Литвин, Л.Т. Комзюк, Ю.С. Шемшученко й інші. При цьому досі відсутні наукові праці, що висвітлювали б безпосередні закономірності та особливості застосування способів захисту прав на бази даних, що зумовлює необхідність аналізу відповідної проблеми, зокрема у світлі такого первинного способу захисту, як визнання права.

Метою статті є системне дослідження правової природи й підстав застосування визнання права як цивільно-правового способу захисту прав на базу даних – особливого об'єкта права інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для послідовності наукового дослідження насамперед визначимо особливості застосування загальних способів захисту прав та інтересів авторів баз даних нормами цивільного права. Адже, за слушним висловом О.Б. Андрейцевої, загальні способи захисту є певним дороговказом для учасників цивільних відносин, права яких порушено, дають судам змогу діяти відповідно до основоположного принципу права [1, с. 50–51], закріпленого в ч. 2 ст. 19 Конституції України [2], згідно з яким органи

державної влади зобов'язані діяти лише на підставі в межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Іншою важливою рисою, на яку варто зважати, є універсальність загальних способів захисту, у тому числі й щодо цивільних прав та інтересів суб'єктів відносин, які пов'язані з використанням баз даних, незалежно від договірної або позадоговірної правової природи (підстав виникнення) таких відносин. При цьому, як закономірно підкреслюють Е.А. Войніканіс і В.О. Калятін в аспекті вивчення баз даних як об'єктів правового регулювання, більша частина порушень авторського права на компіляції даних у силу абсолютного характеру виняткового права пов'язана саме з їх позадоговірним використанням [3, с. 115].

Здійснюючи аналіз визнання права крізь призму цивільно-правових способів захисту авторських прав на бази даних, потрібно враховувати і юридичні факти (обставини), що підлягають установленню й доведенню, як для визначення конкретного способу захисту або кількох із них (у разі визнання права зокрема), які були б найбільш відповідними в тій чи іншій правовій ситуації, так і для ефективності згаданого захисту загалом.

Звертаючись до попередніх наукових досліджень, зазначимо, що І.М. Маліновська до обставин, які потребують встановлення та доведення для захисту виключних авторських прав на базу даних, зараховує такі: а) належність позивачеві порушеного права на базу даних (що включає відокремлення бази даних від інших об'єктів і доведення належності спірної бази даних до категорії об'єктів авторського права на підставі критеріїв охороноздатності); б) порушення відповідачем авторських прав позивача, для чого потрібне встановлення тотожності спірної бази даних із базою позивача; в) обґрунтування виду та обсягу цивільно-правової відповідальності в частинах упущеної вигоди, реальної шкоди й разової грошової компенсації [4, с. 11–12].

Так можемо виокремити дві групи обставин, які підлягають доведенню: перші пов'язані з абсолютним правовідношенням, що складається з приводу виключних прав на базу даних як об'єкт (установлення належності позивачеві прав на неї, відповідність компіляції даних критеріям охороноздатності (серед яких визнаємо лише творчий характер організації бази даних і наявність її в об'єктивованій формі), певною мірою й установлення тотожності бази даних, що є предметом спору, із тією, що належить позивачеві); другі ж відображають відносні правовідносини, які мають охоронний характер й ґрунтуються на твердженні позивача про договірне чи позадоговірне порушення, невизнання або оспорювання його виключних прав (доведення порушення авторських прав і обґрунтування виду та обсягу цивільно-правової відповідальності відповідача).

Закономірно впливає з указанного (і безпосередньо із правової природи бази даних як особливого об'єкта прав інтелектуальної власності, близького за своєю сутністю до збірників, компіляцій та інших складених творів) і визначення трьох суттєвих обставин, що підлягають доведенню у справах (і притаманні саме їм) про захист прав на бази даних:

а) необхідність доведення факту належності позивачеві прав на базу даних, що пов'язано із загальним правилом виникнення прав авторства внаслідок створення твору, поза жодними формальними вимогами, у тому числі вимогою їх реєстрації;

б) водночас необхідність обґрунтування відповідності бази даних, права на яку є предметом спору, критеріям авторсько-правової охороноздатності: підтвердження того, що конкретна база даних (і права на неї) є «належним» об'єктом і підлягає цивільно-правовому захисту в силу притаманній їй створення сутнісної ознаки творчості (виокремлення цієї обставини впливає із законодавчо встановленого розмежування баз даних на оригінальні, що отримують авторсько-правову охорону, та неоригінальні, які її позбавлені);

в) оскільки бази даних є за своєю природою складеними творами, збірниками (компіляція), одна й та сама інформація може бути об'єднана в різні бази даних. А тому позивач повинен навести докази того, що експлуатується саме його база даних (а не подібна), була вилучена суттєва частина останньої для формування нової, розширення наявної іншої бази даних (чи для інших цілей) тощо.

При цьому важливо розуміти, що встановлення всіх трьох із зауважених обставин є іманентним для будь-якого спору, предметом якого є компіляції даних (хоча з'ясування їх наявності чи відсутності може здійснюватися й у позасудовому порядку – шляхом попередньої реєстрації зазначених прав або внаслідок дії принципу преюдиційності – установалення цього факту раніше іншим судом), який має закріплювальне, підтверджувальне значення, але найбільшої ваги набуває під час застосування такого загального способу захисту цивільних прав та інтересів, як визнання права.

У зарубіжній науковій літературі також визнається, що основною складністю, із якою стикаються під час звернення до суду розробники програмного забезпечення, є необхідність підтвердження належності прав авторства програми (бази даних), незаконне використання якої є предметом спору [5, с. 46–47], оскільки далеко не завжди автор здійснює реєстрацію свого права на базу даних, основу на, якщо звертатись до норм українського законодавства, положенні ч. 5 ст. 11 Закону України № 3792-ХІІ і здійснювану відповідно до Порядку, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27 грудня 2001 р. № 1756 [6] (далі – Порядок про державну реєстрацію). З іншого боку, ми зауважували, що така ситуація притаманна авторським правам як таким, але щодо комп'ютерних програм, електронних баз даних та інших подібних до них об'єктів прав інтелектуальної власності важливість і складність підтвердження наявності прав авторства виходить на якісно новий рівень, що пов'язано з їхньою технологічною складністю й можливістю доступу до них порівняно значного ширшого кола осіб і їх використання іншими особами.

У контексті комплексної правової природи баз даних визнання права як перший із закріплених законодавцем у ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [7] способів захисту цивільних прав та інтересів має винятково важливе значення та багатоцілкове застосування. До цього ж, на нашу думку, указаний спосіб захисту слугує також передумовою й відправним моментом для застосування інших способів цивільно-правового захисту прав та інтересів у відносинах, об'єктом яких є бази даних, що доведемо далі.

На сьогодні в цивілістичній науці визнання права досліджується як один із універсальних способів цивільно-правового захисту, оскільки, по-перше, охоплює не лише визнання права як таке (або підтвердження його відсутності), а й визнання обов'язків однієї зі сторін або їх припинення, визнання наявності чи відсутності правовідносин між ними тощо [8, с. 23–24; 9, с. 85], по-друге, його застосування може виходити як із невизнання певного права, а звідси – необхідності підтвердження його наявності, так і у випадку його оспорювання чи безпосередньо порушення іншою особою [10, с. 165].

Крім цього, досліджуючи питання підстав і доказів визнання права на близький до бази даних об'єкт права інтелектуальної власності – комп'ютерну програму, М.В. Селіванов резюмує, що визнання права в цьому випадку є «засобом усунення непевності у взаємовідносинах суб'єктів, створення умов для реалізації інших прав і запобігання з боку третіх осіб діям, що перешкоджають їхньому нормальному здійсненню» [11, с. 198]. У світлі вищевказаного ще В.М. Гордон стверджував, що позов про визнання застосовується на випадок потенційного порушення права й за своєю сутністю є вимогою до держави в особі суду підтвердження того, що існує в цивільних правовідносинах [12, с. 509]. Убачаємо в цьому й абсолютну природу визнання права як способу захисту, що хоча й застосовується в конкретному спорі між визначеними суб'єктами цивільних правовідносин, але має вплив і значення також за необмеженого кола осіб у майбутніх потенційних правовідносинах.

Варто погодитись і з наведеним у науковій літературі твердженням про те, що для виключних прав (до яких, очевидно, належать і авторські) визнання права є одним із основних способів захисту не у зв'язку з підтвердженням правомочності фізичного заволодіння матеріальним носієм, а через визнання права його використовувати (мати й здійснювати над ним правовий контроль – О. Х.) у тому випадку, коли цей самий об'єкт виключних прав фізично може бути доступний багатьом особам [13, с. 423]. У контексті ж баз даних (особливо тих із них, що є загальнодоступними) вплив концепції захисту насамперед виключних прав використання такої бази, а не можливості здійснення фізичного доступу до неї важко переоцінити. Такий підхід впливає не лише на правові аспекти існування компіляції даних як об'єкта прав інтелектуальної власності, а й має значний вплив на основні закономірності їх використання в економіці, науці й техніці, водночас прокладаючи мільйонам шлях до знань та інформації, захищаючи майнові й особисті немайнові права осіб, творчею працею яких були створені відповідні бази даних. Найбільш масштабно це, у свою чергу, виявляється щодо електронних компіляцій даних, які уособлюють найбільш прогресивний етап їх зовнішнього (технічного) і внутрішнього (змістовного) розвитку, якому кореспондують і найбільш дієві механізми правового регулювання, одним із яких є визнання права як спосіб захисту прав на бази даних.

Із приводу детермінованості й функціональної спрямованості визнання права можемо звернутись і до актів судової гілки влади. Зокрема, з огляду на справи про визнання права власності та інших речових прав Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ у Постанові «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» від 07.02.2014 р. № 5 також підкреслює, що з урахуванням положень ч. 1 ст. 15 і ст. 392 ЦК України власник майна має право висунути позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється-

ся або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Далі в указаній Постанові окремо зазначається, що позови про визнання права власності пов'язані з невизначеністю відносин права власності позивача щодо свого майна [14]. Усунення ж цієї невизначеності (безумовно, не обмежуючись лише позовами про захист права власності чи інших речових прав) досягається саме завдяки такому способу захисту, як визнання права.

Дослідимо детальніше підстави застосування визнання права як способу захисту суб'єктивних прав і законних інтересів у відносинах із приводу використання компіляцій даних; питання обставин, що підлягають доведенню в цій категорії справ і можливий спектр засобів їх доказування, що в сукупності й залежності із попередньо висвітленими нами положеннями дасть змогу встановити правову природу визнання права як способу захисту. Відповідно до положення ч. 1 ст. 15 ЦК України, підставами застосування способів захисту є порушення, невизнання та оспорювання цивільних прав.

У контексті нашого дослідження до цих підстав належать такі:

1) невизнання виключних прав особи на базу даних з боку однієї чи кількох осіб, органів державної влади, місцевого самоврядування тощо. При цьому особи, що не визнають наявності права, натомість не претендують на визнання його за ними – відсутній спір про право. Об'єктом є охоронюваний законний інтерес первісного праволодільця до повноцінного здійснення всього спектру правомочностей, які випливають зі створення ним бази даних як об'єкта права інтелектуальної власності, або інтереси правонаступників, пов'язані із переходом до них майнових прав на базу даних. Прикладом у першому випадку, коли суб'єктом є первісний праволодільця, може слугувати необхідність визнання належного йому права в разі відмови державного реєстратора в реєстрації авторського права на базу даних у зв'язку з неможливістю встановлення на основі документа факту й дати оприлюднення бази даних її авторства (пп. в п. 6 Порядку про державну реєстрацію). Якщо ж визнання права здійснюється з метою захисту прав і законних інтересів правонаступників, невизнання може полягати у формальних і змістових дефектах у документах, що засвідчують перехід права у спадщину. В обох випадках визнання права здійснюється в порядку окремого провадження шляхом установлення обставин, які обґрунтовують належність авторських прав на базу даних відповідному суб'єктові;

2) наявність спору, коли на закріплення правового статусу праволодільця з приводу однієї й тієї самої бази даних (або кількох із них водночас) претендують кілька осіб, які заперечують (оспорюють) права авторства один одного (спір може виникати за умови попередньої спільної розробки однієї чи більше баз даних і подальшого виникнення розбіжностей у питаннях авторських прав, у разі претендування на авторство кількох осіб тощо). При цьому «істинний» автор має всі юридичні та фактичні підстави на використання створеної ним бази даних (є праволодільцем, хоча й далеко не завжди цей правовий статус підкріплюється реєстрацією авторських прав чи іншою формою їх фіксації, на чому ми наголошували і що посідає центральне місце в проблемі авторства баз даних), інша сторона вимагає надання їй відповідних прав, оспорюючи їх належність у праволодільця загалом або частково. Не виключається варіант наявності в обох сторін можливості фактичного та основаного на законних підставах використання однієї й тієї самої бази даних, коли постає питання про ви-

знання права за одним із них чи обома водночас. Отже, оспорювання права може стосуватися оспорювання авторства як такого або ж оспорювання обсягу авторських прав;

3) порушення майнових і/або особистих немайнових прав праволодільця, що стається внаслідок неправомірних дій, пов'язаних із плагіатом, піратством, незаконним вилученням суттєвих частин бази даних, спотворенням останньої з метою усунення будь-яких знаків авторського права та іншої інформації, яка ідентифікує справжнього автора, порушенням умов договору, об'єктом якого виступала база даних, порушення особистих немайнових прав автора шляхом умисного перекручення інформації в базі даних і її структури, відсутності зазначення імені автора тощо;

4) одночасне поєднання кількох підстав захисту: невизнання + оспорювання + порушення; невизнання + порушення; оспорювання + порушення тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що в перших двох випадках (у разі невизнання та оспорювання прав на бази даних) визнання права як способу цивільно-правового захисту застосовується автономно (незалежно й окремо від інших способів захисту), вичерпуючи матеріально-правову вимогу та усуваючи невизначеність у праві (у випадку визнання) або спір про право (у випадку його оспорювання), тоді як під час порушення прав особи на бази даних визнання права слугує лише передумовою для повноцінного захисту й поновлення прав та інтересів праволодільця з приводу використання компіляцій даних, застосовується в сукупності з ними.

При цьому незалежно від того, чи автономно чи в сукупності з іншими способами захисту застосовується визнання права, підлягають установленню та доведенню особою, котра на них посилається (потенційним або фактичним праволодільцем), усі згадані нами вище обставини: належність особі права на базу даних, її формальне відокремлення від інших об'єктів прав інтелектуальної власності й тотожність зі спірною базою даних, а також відповідність бази даних критерію охороноздатності, що виявляється у творчому характері відбору, організації та/або компонування її складових. Варто згадати й про засоби доказування, що можуть використовуватись під час доведення згаданих обставин. Так, належність особі права на базу даних (факт авторства) може підтверджуватись зазначенням її імені на першому екземплярі компіляції даних, наявністю інформації про особу як автора в самій базі даних (включаючи приховані чи явні вказівки на автора), матеріалами, що використовувались під час підготовки, та іншими речовими й письмовими доказами. Важливу роль тут можуть відігравати також покази свідків. У випадку ж формального відокремлення, тотожності спірній базі даних та її відповідності критеріям охороноздатності ключове значення має проведення судової експертизи.

Висновки. Отже, правова природа (сутність) визнання права як загального способу захисту прав на бази даних визначається крізь призму підтвердження наявності чи встановлення відсутності виключних прав суб'єктів права на компіляції даних, що справедливо й щодо їхніх обов'язків, і наявних між суб'єктами відповідних правовідносин. Підставами застосування визнання права як способу захисту є невизнання виключних прав, оспорювання їх наявності й порушення майнових та особистих немайнових прав відповідних суб'єктів. Надалі вбачаємо перспективним і потрібним здійснення подібного правового аналізу інших загальних і спеціальних засобів захисту прав на бази даних, а також вивчення механізмів охорони права *sui generis*.

Література:

1. Андрейцева О.Б. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти промислової власності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.Б. Андрейцева ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 222 с.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Войниканис Е.А. База данных как объект правового регулирования : [учебное пособие для вузов] / Е.А. Войниканис, В.О. Калятин ; Исследовательский центр частного права при Президенте РФ. – М. : Статут, 2011. – 174 с.
4. Малиновська І.М. Охорона прав на базу даних у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.М. Малиновська ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 20 с.
5. Азизян В.Г. Защита прав авторов компьютерных программ и изготовителей баз данных в судебном порядке / В.Г. Азизян, Н.И. Журавленко // Евразийская адвокатура. – 2014. – № 1 (8). – С. 46–49
6. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – С. 114. – Ст. 2369.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
8. Нікітченко Н.В. Визнання права як спосіб захисту прав суб'єктів господарювання / Н.В. Нікітченко // Проблеми законності. – 2011. – № 117. – С. 23–31.
9. Бринцев О. Визнання права як спосіб його захисту в цивільному законодавстві України / О. Бринцев // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 1 (36). – С. 80–85.
10. Френдій Н.А. Визнання права як спосіб його захисту: теоретичний аспект та проблеми правозастосування / Н.А. Френдій // Форум права. – 2015. – № 2. – С. 163–168.
11. Селіванов М.В. Правові підстави та докази визнання права на комп'ютерну програму / М.В. Селіванов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2000. – Спец. вип. – С. 197–199.
12. Гордон В.М. Иски о признании / В.М. Гордон. – Ярославль : Тип. Губ. правл., 1906. – 370 с.
13. Калятин В.О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права) : [учебник для вузов] / В.О. Калятин. – М. : Норма, 2000. – 480 с.
14. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 07.02.2014р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>.

Хавронюк О. О. Признание права как способ защиты прав на базы данных

Аннотация. В статье исследуется признание права как гражданско-правовой способ защиты прав и законных интересов лиц по поводу баз данных. Изучается правовая природа и значение признания права как автономного и первичного защитного механизма. Определяются основания применения признания права, обстоятельства, подлежащие доказыванию, и корреспондирующие им средства доказывания. Предлагается комплексное понимание признания права как способа защиты прав на базы данных.

Ключевые слова: база данных, признание права, способ защиты, авторское право, нарушение прав на базы данных, компиляция.

Havroniuk O. Recognition of the right as a way of protection of database rights

Summary. The article investigates the recognition of the right as a civil way to protect the rights and legitimate interests of the persons on the databases. Studied the legal nature and the importance of recognizing the right as an independent and primary defense mechanism. The author defines the base of the application, circumstances to be proven to recognize the right, and connected means of proof. Article offers a comprehensive understanding of the recognition of the right as a way of protecting the rights on the database.

Key words: database, recognition of the right, way of protection, copyright, infringement of the database rights, compilation.